

03

Entre oracions i romanzos la confraria de cecs de València (segles XIV-XIX)

**BETWEEN PRAYERS AND BALLADS:
THE BROTHERHOOD OF THE BLIND IN VALENCIA (14TH–19TH CENTURIES)**

JUAN GOMIS
Universitat de València
juan.gomis-coloma@uv.es
ORCID: 0000-0003-0458-5555

rebut: 21/06/2026
acceptat: 01/07/2026
publicat: 29/09/2026
<https://doi.org/10.28939/iam.debats-140.12>
debats #140 (p. 212–227)

RESUM

Aquest article analitza l'evolució de la germandat de cecs de la Vera Creu de València, des que es va fundar l'any 1329 fins que va desaparèixer al segle XIX. L'estudi de les seues ordenances fundacionals dona a conèixer les finalitats que perseguiren els cecs en constituir-se en germandat, entre les quals va destacar l'ajuda mútua. S'hi analitza l'evolució de la corporació posant el focus en la seua transformació progressiva en una confraria d'ofici, que obtingué del poder secular el monopoli sobre el res d'oracions (inicis del segle XVI) i la venda d'impresos (segona meitat del segle XVIII), activitats que els cecs de la germandat de la Vera Creu regularen i exerciren com a professions gremials.

Paraules clau: Ceguera, discapacitat, oracions, plecs de cordell, història cultural

ABSTRACT

This article analyzes the evolution of the brotherhood of the blind of the Vera Creu of Valencia, from its foundation in 1329 to its disappearance in the 19th century. The study of its founding ordinances reveals the aims pursued by the blind when they organized themselves into a brotherhood, among which mutual aid stands out. It examines the development of the corporation, focusing on its gradual transformation into an occupational confraternity, which obtained from the secular authorities a monopoly over the recitation of prayers and the sale of cheap prints. These were activities that the blind members of the Vera Creu brotherhood regulated and carried out as guild professions.

Keywords: Blindness, Disability, prayers, chapbooks, cultural history

INTRODUCCIÓ

Aquest article s'emmarca en els anomenats *disability studies* i, més concretament, en la història de la discapacitat. El seu objectiu és donar a conèixer la secular tradició associativa dels cecs, posant el focus en una de les seues corporacions més antigues, la confraria de la Vera Creu de cecs oracioners de València.

L'associació dels cecs en una confraria no va ser un fenomen excepcional de l'Espanya medieval i moderna. Coneixem l'existència de germandats en diverses ciutats europees: potser el més conegut és l'Hospice des Quinze-Vingts de París, fundat per Lluís IX en 1256 (Weigand, 2003). A pesar de ser una iniciativa reial i que els seus càrrecs directius foren persones amb vista, el funcionament de l'*hospice* recorda en molts aspectes la germandat de cecs valenciana, amb una normativa regulada per ordenances, amb privilegis reials i indulgències eclesiàstiques, i sobretot amb el res d'oracions com a professió exercida als carrers de París i els seus ravals de manera privativa; és a dir, amb exclusió de qualsevol altre captaire. Va haver-hi diferents *aveugleries* que es van fundar a França entre els segles XIV i XV prenent com a inspiració l'Hospice des Quinze-Vingts: Chartres, Tournai, Meaux, Caen, Rouen, Orleans... Claudette Gilard-Fito (2002) va

donar notícia de l'existència d'una germandat de cecs a Sarrant, poble de la Gascunya.

Per la seua banda, Irina Metzler (2013: 179-181) va localitzar en el context germànic confraries de cecs a Estrasburg (1411), Trèveris (1437) i Zülrich (1454). A la península italiana es va donar una concentració de germandats de cecs només comparable a la que hi havia a la ibèrica: sabem que n'hi hagué a Gènova (1299), Venècia (1315), Florència (1324), Pàdua (1358), Milà (1471), Bolonya (1566), Roma (1613), Siena (1624) i Palerm (1661) (Cajani, 1979 i 1994; Zardin, 1996; Carnelos, 2016).

Així doncs, l'associacionisme dels cecs no va ser de cap manera un fenomen reduït al territori espanyol. Ara bé, sembla que tant ací com a Itàlia la seua implantació va ser d'especial intensitat, tant per la proliferació de germandats com per la seua longevitat (a Espanya van perviure fins al segle XIX). Les raons que podrien explicar aquest fet són difícils d'endevinar i de diversa índole, em sembla: relacionades amb el mateix fenomen social i religiós de les confraries i la seua evolució diferent entre el nord i el sud d'Europa, amb els models assistencials que es desplegaren des de la baixa edat mitjana per a afrontar la mendicitat, o amb els lligams culturals i polítics que uniren els dos territoris, entre altres aspectes que continuen a l'espera d'una investigació a fons.

Que els cecs de nombroses ciutats europees (sobretot italianes i espanyoles) adoptaren el model confraternal per a associar-se no és gens estrany, seguia la lògica dels temps. Des de la baixa edat mitjana, les confraries foren a Europa la fórmula per la qual les societats urbanes teixiren xarxes d'unió i solidaritat, articulades per finalitats diverses: religioses (el culte a un mateix patró o advocació), assistencials (accions benèfiques envers pobres o malalts), mutualistes (ajuda als confreres en dificultats, i a les seues vídues i orfes), i també professionals (quan la confraria vinculava els treballadors d'un mateix ofici).

LA CONFRARIA DE LA VERA CREU

A la València baixmedieval s'han comptabilitzat huitanta-sis confraries de tipologia variada: confraries d'ofici (les més nombroses), devocionals, benèficoassistencials, militars, de conversos o de negres (Martínez Vinat, 2018). L'associacionisme corporatiu va ser un ingredient clau per al reforç del teixit social valencià, per a l'encaix dels seus habitants en una malla d'aliances i solidaritats en la qual trobaven protecció i afirmació. En aquest context, era natural que els cecs optaren per la fundació d'una confraria per a materialitzar la seua unió, encara que, a diferència d'altres en què el vincle entre germans era l'exercici d'un ofici, una determinada devoció o una concreta funció assistencial, en el seu cas ho era la discapacitat compartida.

La de València va ser, segons les fonts conegudes, la germandat de cecs més antiga de la Corona d'Aragó i, en general, d'Espanya (Gomis, 2010). Va ser instituída en 1329 per Alfons IV el Benigne, però els cecs ja s'havien organitzat abans de rebre l'aprovació reial.¹ L'autonomia inicial era una pràctica comuna en l'univers confraternal, la iniciativa associativa del qual partia dels seus membres i era sancionada posteriorment pel poder. Que els cecs valencians compartaven amb una estructura organitzativa prèvia ho sa-

bem per la mateixa lletra de les seues ordenances fundacionals, que afirmaven que la llàntia votiva que mantenien encesa a l'església de la Santa Creu ja feia quinze anys que cremava. Per tant, els seus orígens es poden retrotraure com a mínim fins a 1314.

Les constitucions aprovades per Alfons IV del·lineen les finalitats que els cecs perseguïen amb l'establiment de la confraria, i que podem dividir en tres tipus: en primer lloc, de caràcter religiós, com la citada llàntia encesa a l'església de la Santa Creu i l'obligació de fer-hi celebrar misses en agraïment per les almoines rebudes de la «bona gent». En segon lloc, de caràcter caritatiu: els confreres havien de reunir-se el primer dimarts després de Sant Martí per a practicar l'almoïna, alimentant cadascun un pobre amb tres diners de pa, mitja lliura de carn de moltó i dos diners de vi. Aquesta activitat assistencial mereix ser destacada, perquè els cecs afirmaven mantindre's ells mateixos de les almoines, però, al mateix temps, marcaven distàncies amb els altres necessitats, als quals s'obligaven a alimentar una vegada a l'any. La posició ambivalent davant la pobresa, bé reclamant per a si aquesta categoria o bé distingint-se'n, va ser un tret comú de les confraries de cecs des dels inicis.

El tercer tipus de finalitat era l'ajuda mútua entre els confreres, fet que tenia més capítols i, per tant, es revela com el principal objectiu de la germandat. Els contratemps a què estaven exposats per la seua quotidianitat itinerant fora de València constituïen una preocupació greu i així es reflecteix en les ordenances: en cas que un company trobara en el seu camí un altre malalt, estava obligat a visitar-lo i a donar-li la meitat de les seues almoines durant huit dies, a més de sufragar-li la mortalla si moria en aquest termini; en cas de trobar-lo sense guia, havia de compartir amb ell el seu guia durant quinze dies. L'auxili es garantia també si la malaltia es patia a la ciutat: els confreres es comprometien a vetlar el pacient cada vesprada i a proveir-lo del que fora necessari. La solidaritat es manifestava igualment en la mort: havien d'assistir a l'enterrament dels companys, també al de les seues esposes; encendre dos ciris el dia de la defunció i en cada aniversari, i resar cent parenostres i una salve per la seua ànima.

1. Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Reial Cancelleria, reg. 479, fol. 250r-v. La transcripció del document en De Bofarull i de Sartorio, 1876: 102-105 (vol 1).

Per a sufragar aquestes despeses de caràcter religiós i assistencial s'establí una quota anual de dotze diners. Les ordenances esmenten l'existència de majors que s'encarregaven de la recaptació, sense oferir més detalls sobre el seu nombre, elecció i altres atribucions.

La confraria de cecs de València va comptar, doncs, des de 1329, amb unes constitucions aprovades per l'autoritat reial que li atorgaren el reconeixement jurídic indispensable. El seu desenvolupament corporatiu va continuar buscant des d'aleshores el suport del poder secular i religiós en defensa dels seus interessos. Això és, em sembla, l'essencial: observar com en el primer terç del segle XIV unes persones els noms de les quals desconexim afrontaren la discapacitat i la pobresa mitjançant la unió amb els seus iguals, consagrada en vincle confraternal.

L'exemple va quallar en poc de temps. A penes deu anys després, en 1339, Pere el Cerimoniós va sancionar la institució d'una altra confraria de cecs a Barcelona.² Les seues ordenances eren molt similars a les valencianes, que sens dubte prengueren com a model, encara que presenten novetats que indiquen una estructura organitzativa més madura, qui sap si derivada també de l'exemple dels seus col·legues de València.

Durant els cent anys següents, les confraries de València i Barcelona es consolidaren en l'entramat confraternal de les seues ciutats, i van aconseguir l'aprovació de nous capítols per part de monarques successius per a afinar-ne el funcionament o millorar-lo. L'exemple valencià és il·lustratiu: en 1353, Pere el Cerimoniós es limità a confirmar les ordinations d'Alfons IV, però trenta anys més tard concedí a la confraria llicència per a acceptar donacions i llegats testamentaris i convertir-los en censos fins a la quantitat de 300 lliures.³ Precisament va ser a través d'un llegat testamentari com la confraria va rebre el

seu *alberch* o casa, situada a l'esquena de l'església de la Santa Creu. La possessió d'aquest immoble i la possibilitat d'emetre censos per a obtindre rendes anuals demostren una capacitat econòmica de la confraria que l'elevava per damunt del substrat social més pobre de la ciutat.

En 1392, Joan I aprovà la reforma de les ordenances, que foren estructurades en 27 capítols: les originàries de 1329 en tenien tan sols set, cosa que en si mateixa ja evidència el creixement i la complexitat que la confraria havia adquirit en poc més de seixanta anys.⁴ Cal destacar dos aspectes d'aquestes noves i abundants ordenances: d'una banda, la introducció del culte a la Vera Creu entre les prescripcions confraternals, assenyalant l'advocació a la qual s'acolliria la confraria oficialment a partir de 1407, en les constitucions aprovades per Martí l'Humà, que la presentaria ja com la «loable confraria de la Vera Creu de la dita ciutat».⁵ Des d'aleshores i fins que es va dissoldre al segle XIX, la confraria valenciana seria coneguda com a «confraria de pobres cechs de la Vera Creu».

D'altra banda, segons afirma el document de 1392, la sol·licitud de noves ordenances fou presentada davant del rei pels «pobres hòmens cechs e altres persones miserables» de la ciutat. La menció a «altres persones miserables» suggereix que la confraria no estava integrada aleshores exclusivament per cecs, sinó també per altres individus vulnerables, potser afectats per alguna altra discapacitat. En documents posteriors s'hi al·ludeix com a «persones dèbils» o «privats de peus i mans, que no poden treballar», expressions que semblen confirmar aquesta suposició.⁶

Aquest fet d'acollir diverses minusvalideses en una sola corporació suscita diverses qüestions: la primera sobre l'existència d'un concepte vague de

2. ACA, Reial Cancelleria, reg. 867, fol. 232. Transcripció en De Bofarull i de Sartorio, 1876: 145-149 (vol. 1).

3. ACA, Reial Cancelleria, reg. 895, folis 154v-155r y reg. 941, folis 30v-31r. Tots aquests privilegis baixmedievals de la confraria valenciana estan transcrits en Martínez Vinat, 2018: 1429-1449.

4. ACA, Reial Cancelleria, reg. 1904, folis 193v-196r.

5. ACA, Reial Cancelleria, reg. 2205, folis 17v-19r.

6. La primera expressió procedeix de les ordenances donades per Joana de Nàpols en 1502 (ACA, Reial Cancelleria, reg. 318, folis 46v-50r); la segona, d'un pregó públic de 1496 (Arxiu Històric Municipal de València -AHMV-, Manual de Consells, A-48, folis 340-341).

discapacitat en aquell moment, encara que el terme no existira com a tal, un concepte dispers lèxicament («cecs», «miserables», «dèbils», «privats de peus i mans», «contrets»), però que responia a una mateixa idea: «que no poden treballar». També sobre la motivació de la integració: si la iniciativa fou dels cecs, amb la finalitat de reclutar més confreres, o més prompte fou del poder civil, que intentà així reunir en una sola institució els pobres amb llicència per a demanar almoïna. I, finalment, sobre la preeminència que els cecs ostentaren en les seues confraries per damunt dels seus companys «de vista», manifestada en el control dels càrrecs directius, sancionat per les ordenances. La seua posició hegemònica suggereix una aliança particular entre ells dins de la confraria, un vincle estret sostingut en el temps que utilitzaren per a dominar la corporació, marginar la resta de confreres i esquivar les imposicions que pogueren vindre de les autoritats. Per molt que aquestes s'entestaren a afegir-hi altres persones miserables, en les seues organitzacions se les coneixeria sempre, a la seua imatge i semblança, com a confraries de cecs. A seques.

Un altre aspecte relatiu a la diversitat interna de la confraria de cecs fa referència al gènere. Sabem pels capítols aprovats per Joan I en 1392 que aleshores la confraria estava integrada per homes i dones, gràcies a expressions com «algun confrare o confrarressa» i «tots los confreres o confrarresses».⁷ Cal preguntar-se si els drets i obligacions que enumeraven els capítols eren diferents per a uns i altres. No sembla que fora així, a tenor de la lletra de les ordenances de 1392, que no fa cap distinció. L'única discriminació per raó de sexe que trobem es refereix als càrrecs de majorals, dels quals estaven excloses les dones: els dos llocs es reservaven per a «dos bons hòmens». Les cegues no tingueren accés a la direcció de la confraria des del principi, ni en la confraria valenciana ni en cap altra.

D'altra banda, si hi hagué altres diferències en la regulació dels comportaments de confreres i confrarresses en els primers segles de la confraria de la Vera

Creu, no foren consignades en les ordenances. De fet, en uns capítols aprovats pel govern municipal en 1588 s'insisteix en l'equiparació d'uns i altres, arran d'estipular-se que els matrimonis de cecs i cegues havien de pagar doble quota i no solament una com fins aleshores, ja que els dos es beneficiaven per igual dels drets de la confraria: «rebtent com reben doble benefici per quant lo marit com la muller tenen facultat y ganancia de dir oracions y cascun pot tenir un criat».⁸ Si aquesta menció a tindre un criat es referia a aprenent, com sembla lògic, indicaria que a finals del segle XVI les confrarresses de la Vera Creu exercien la funció de mestres d'oracions, una situació que, tanmateix, canviaria en el futur: així, en les ordenances de 1748, només s'admetia que les dones ensenyaren en el cas que el seu marit tinguera aprenents i morira o s'absentara abans d'acabar els tres anys d'ensenyament. En aquest cas, i sempre que la dona fora cega i «tuviese suficiencia para enseñar al aprendiz», se li permetia exercir temporalment de mestra fins a finalitzar el període.⁹

DE CONFRARIA A GREMI: EL RES D'ORACIONS

Que el res d'oracions va ser una activitat habitual entre els cecs mendicants és cosa ben sabuda; els testimonis literaris són eloqüents i molt abundants al respecte. Que l'autoritat reial els va concedir llicència exclusiva per a demanar almoïna a les seues ciutats a canvi de pregàries tampoc és cap novetat, amb l'exemple de l'Hospice des Quinze Vingts de París al capdavant. No obstant això, per regla general s'ha interpretat aquesta concessió en un sentit descendent

8. AHMV, MC, A-114, folis 234-235v.

9. Arxiu de Protocols del Col·legi Corpus Christi (APCC), núm. 13134, foli 131.

7. Martínez Vinat, 2018: 1433-1437.

"Ciegos (aveugles) à la porte de la Seu (cathédrale) de Valence", per Gustave Doré.
En Charles Davillier y Gustave Doré, *Voyage en Espagne*, 1862.

i unilateral, una mostra més de l'exercici de poder de la monarquia. Els confreres solen ser presentats com a subjectes passius, simples receptors de la gràcia reial, o fins i tot com a víctimes d'una decisió política que els hauria condemnat a la mendicitat durant segles.¹⁰ Aquestes interpretacions són excessivament esquemàtiques i subestimen la capacitat d'iniciativa i d'acció dels cecs, tant en l'obtenció del monopoli del res com en la regulació d'aquesta activitat.

La confraria de la Vera Creu de València ens ofereix l'oportunitat de conèixer amb detall com es va gestar el privilegi sobre el res: el seu cas demostra que els cecs van exercir un paper molt més dinàmic del que se'ls sol atribuir (Gomis, 2010). No seria exagerat afirmar que allò no va ser tant una gràcia concessió reial com, més prompte, una apropiació de l'activitat per part dels cecs, que el tron es va limitar a sancionar.

La seqüència del procés es va iniciar en 1479, quan els majorals de la germandat van presentar davant Ferran II nous capítols que volien afegir a les seues ordenances per a solucionar un problema: «alguns homes cechs e altres persones miserables» vinguts de fora de València es dedicaven a resar oracions sense pagar res a la germandat, de manera que aquesta anava «a disminució e perdicó» i no podia practicar les seues almoines habituals.¹¹ Els capítols proposats pretenien impedir aquest perjudici, ja que ordenaven que tots els cecs i «miserables» que resaren a la ciutat pagaren una quantitat setmanal a la confraria, obtenint com a contrapartida el dret de dir oracions i l'ajuda mútua que es prestaven els confreres, encara que

només parcialment (socors durant quatre dies si emmalaltien fora de la ciutat, mortalla si morien en aquest termini). Per a vetlar pel compliment del pagament de la quota, el clavari i els majorals tindrien permís per a «conpel·lir e forçar» els resadors forasters, imposant-los una multa de quatre lliures de cera per cada contravenció. L'últim capítol aprovat per Ferran II permetia a la confraria «ordenar, mudar, millorar e ajustar als capítols e ordinacions entre aquells fets, quix sia en augment e benefici de la confraria». És a dir, la germandat es reservava el dret d'adaptar o augmentar la seua normativa en funció de les circumstàncies, cosa que no tardaria a fer.

De fet, el següent pas en la consecució del monopoli es va donar en 1496: el govern de la ciutat va ordenar la publicació d'un pregó que anunciava un nou capítol de les ordenances de la germandat de la Vera Creu, pel qual es prohibia dir oracions a tots els qui no foren «privats de la vista, de peus o de mans, que no poden treballar ni fer fahena alguna».¹² Els infractors serien castigats amb una multa de 30 sous i amb l'expulsió de la ciutat. Si en 1479 l'activitat del res es limitava als habitants de València, ara se circumscrivia només a aquells que tingueren una discapacitat manifesta.

L'apropriació va concloure pocs anys després, en 1502, amb una sèrie de nous capítols que la confraria va presentar davant Joana, reina de Nàpols i lloctinent general del Regne de València.¹³ Els majorals al·ludien en el preàmbul de la seua súplica al permís concedit per Ferran II per a ajustar i millorar les seues ordenances, cosa que les circumstàncies presents els urgia a fer. El problema s'havia ocasionat precisament

10. Aquesta és la interpretació general (o *juí sumari*) que aplica Zina Weigand a l'Hospice des Quinze-Vingts (Weigand, 2003).

11. AHMV, Manual de Consells, A-41, folis 283r-285v.

12. AHMV, Manual de Consells, A-48, folis 340-341.

13. Arxiu del Regne de València (ARV), Reial Cancelleria, reg. 318, folis 46v-50r.

pels capítols aprovats en 1479: com que els «cechs e miserables persones» que no eren membres de la germandat pagaven una quantitat setmanal pel dret de dir oracions, mentre que els confreres pagaven dos diners, molts estaven abandonant la corporació per a reduir la seua quota a la meitat, «de hon lo nombre dels dits confreres ha molt reduhit». En conseqüència, «per bé, augment e conservació de la dita confraria», es proposava una reforma dels estatuts que suposava, en realitat, la completa apropiació de l'activitat oracionera per part de la germandat.

Així, la principal novetat dels nous capítols era que qualsevol persona «cega o dèbil» que visquera de dir oracions tindria a partir d'aleshores l'obligació d'ingressar en la confraria: «que haja de entrar e ésser confrere de la dita confraria, e done e pague, e hau de donar e pagar cascuna setmana dos diners». El res quedava, doncs, en mans dels germans de la Vera Creu, els quals proposaven dos nous capítols per a assegurar-se l'eliminació de qualsevol competència: en primer lloc, les persones «sanes i robustes» que es dedicaven «desvergonyidament a dir oracions» havien de ser multades amb 30 sous o patir pena de presó d'un mes en cas de no poder pagar, «la captura del qual se puxa fer per lo clavari e majorals de la dita confraria». En segon lloc, els forasters mendicants havien de ser expulsats de València si eren sorpresos resant oracions, excepte que en el termini de vint dies s'aveïnaren a la ciutat i ingressaren en la germandat.

Així doncs, en un lapse de poc més de vint anys la confraria de la Vera Creu va transformar una activitat habitual dels cecs en una professió exclusiva, que només els seus membres podien exercir. Les restriccions van ser progressives, com hem vist: primer es va prohibir el res als forasters (1479), després als «sans i robustos» (1496), i finalment als no confreres, encara que foren «cechs o contrets de algun membre» (1502). Tal com succeïa amb qualsevol altre ofi-

ci, que només podia ser exercit a la ciutat pel seu respectiu gremi, la pràctica oracionera pertanyeria a partir d'aleshores a la corporació dels cecs, «l'offici dels quals és viure ab oracions», segons afirmava el privilegi de Joana de Nàpols.

Com en tants altres aspectes, també en la consecució del monopoli sobre el res la confraria de València actuà en paral·lel a la seua germana de Barcelona, que també aconseguí el mateix privilegi. Abans de complir-se el primer terç del segle XVI, per tant, les dues confraries de cecs ostentaven la llicència de dir oracions en el recinte urbà i els ravalers de les seues ciutats. El seu exemple s'estengué entre les confraries que es fundaren aleshores a Espanya, i totes perseguiren el monopoli del res des dels inicis (Gomis i Romero, 2021). El cas de la confraria de Saragossa és paradigmàtic: en les seues primeres ordenances, aprovades pel govern municipal en 1537, l'ofici oracioner ja era presentat com a propi i exclusiu.¹⁴ Les confraries de cecs implantades en tantes altres ciutats (Sevilla, Madrid, Múrcia, etc.) exerciren el res com si fora el seu ofici (Iglesias Castellano, 2022).

El monopoli sobre les oracions s'ha d'entendre, doncs, més que com una gràcia caiguda del cel, com a resultat d'una negociació entre unes actives confraries de cecs i l'Estat, de la qual ambdues parts eixiren beneficiades: els cecs s'asseguraren una manera de guanyar-se la vida i les autoritats limitaren la mendicitat a les seues ciutats i donaren un mitjà de subsistència a persones la discapacitat de les quals els impedia treballar.

El dinamisme dels cecs no es va limitar a la reforma de les seues ordenances per a apropiar-se de l'ofici del res, sinó que, una vegada aconseguit aquest, vetlaren perquè es complira, i impediren qualsevol intrusisme professional. Els confreres de

14. Arxiu Municipal de Saragossa, Llibre d'Actes, 1537.

València, de Barcelona i de la resta de ciutats s'aplicaren amb zel en la defensa del seu monopoli. Hi ha diversos testimonis literaris que il·lustren la competència entre els cecs i altres pobres per a l'exercici del res. Un dels més coneguts, imprés cap a 1565, és *l'Entremés de un ciego y un moço, y un pobre muy gracioso*, escrit per Joan de Timoneda, molt possiblement basant-se en fets protagonitzats per cecs oracioners de València, que el blanquer i llibreter coneixeria molt bé (Timoneda, 1936).

Si el res d'oracions era un ofici, havia de ser regulat com a tal. De la mateixa manera que tots els gremis tenien una estricta reglamentació sobre l'exercici de la seua professió, les confraries de cecs estipularen amb detall com havia de ser la seua (Gomis, 2019). En unes ordenances que la confraria de la Vera Creu manà redactar en 1748, es recull amb claredat la normativa que havia regulat el res durant els més de dos segles transcorreguts des de l'obtenció del monopoli: és un document molt útil per a entendre com el convertiren en un ofici.¹⁵

Crida l'atenció, d'entrada, la importància que aquestes ordenances atorguen a l'aprenentatge oracioner. O, ben mirat, no resulta sorprenent: el període d'aprenentatge constituïa la base de qualsevol ofici, el procés que assolía els coneixements i les aptituds imprescindibles per a accedir-hi. Els Estatuts de 1748 ho presenten, de fet, com el principal objectiu que tenien els cecs quan ingressaven en la confraria: «entrar y alistarse en esta cofradía para aprender el catálogo de las oraciones que en ella se estilan».

Se sap que els cecs oracioners coneixien moltes pregàries. De l'amo de Lázaro de Tormes es diu que «en su oficio era un águila: ciento y tantas oraciones sabía de coro [...] Decía saber oraciones para muchos y diversos efectos: para mujeres que no parían, para las que estaban de parto, para las que eran malcasadas, que sus maridos las quisiesen bien» (Lazarillo de Tormes, 2011: 13-14). Les llargues llistes d'oracions que els cecs s'enorgullien de saber apareixen en obres com la *Farsa del molinero*, de Diego Sánchez de Badajoz, o *Pedro de Urdemalas*, de Cer-

vantes. Ara, gràcies a les ordenances de la Vera Creu, aquests testimonis literaris poden llegir-se d'una altra manera, sense detectar-hi cap indici d'exageració. Els confreres de València posseïen un catàleg d'oracions que tots ells eren capaços de dir, ja que les havien apreses durant el seu període d'instrucció. Eren cent pregàries que les ordenances enumeraven amb detall: «cinco comunes, a saber: una de Ynvocaciones de Christo Nuestro Señor, otra de Ynvocaciones de la Virgen Santísima, otra de Santos Apóstoles, otra de Mártires y Confesores, y otra de Santas Vírgenes, Mártires y Confesoras...»

Aquestes cent oracions eren el cor de l'ofici, el depòsit del saber oracioner que els confreres custodiaven i transmetien als aprenents de generació en generació. No coneixem catàlegs semblants per a altres confraries, potser no els van fixar en les seues ordenances, però és evident que totes elles manejaven llargues llistes d'oracions, ja que prescrivien un llarg període d'aprenentatge que acabava amb un examen d'accés a l'ofici. En les ordenances de la Vera Creu estava fixat en tres anys, amb dues lliçons diàries, mentre que a Saragossa era d'un any i mig. L'ensenyament era a càrrec d'un mestre, que en les dues confraries cobrava deu lliures pagades per l'aprenent (o els seus pares) en tres terminis.

Com en qualsevol altre ofici, hi havia contractes d'aprenentatge que estipulaven les condicions de l'ensenyament. Coneixem diversos d'aquests contractes de finals del segle XVII: Antonio Gil, llaurador de Beniarbeig, confià la tutela del seu fill al cec Pere Bausach, que s'obligava a ensenyar-li tant les cent oracions com a tocar la guitarra; guitarra i violí ensenyaria Antonio Pallarés a Juan Bautista Mateu; José Sereu acceptà Francisco Villanueva com a aprenent per a «amostrarli les oracions que disponen les capítols de dita loable confraria y així mateix de tocar guitarra, violí y amostrarli a cantar».¹⁶

En acabar l'aprenentatge, l'alumne havia d'aprovar un examen per a arribar a ser oracioner. La prova era a càrrec dels confreres «más hábiles y suficientes de oraciones», com especificava la confraria de Bar-

15. APCC, núm. 13134, folis 124v-149r.

16. APCC, núm. 8130, 8133, 8135, sin foliar.

celona,¹⁷ i només després de superar-la es podia accedir a l'ofici. Era un requisit imprescindible: en 1542 la confraria de València denuncià el company Francisco Benvençut, mestre oracioner, després de sorprendre un dels seus aprenents exercint el res abans d'haver sigut examinat.¹⁸

Però, una vegada deixat arrere el període d'aprenentatge, no desapareixien les normes, ja que la mateixa pràctica del res també estava sotmesa a reglamentació. Les ordenances vetlaven per la professionalitat dels oracioners, de la qual depenia que la seua activitat fora considerada un ofici: per exemple, es prohibia que el confrare entonara una pregària diferent de la sol·licitada, o que no l'acabara en anar-se'n la persona que l'havia encomanada.

S'estipulava «la más posible decencia y honestidad» en el manera de vestir, s'estipulava el to baix i reposat a l'hora de resar a les portes de les esglésies i s'estipulava el preu de cada oració: la confraria de la Vera Creu fixava en un diner la quantitat mínima que un confrare havia d'exigir per una oració recitada, que ascendia a dos en cas de ser cantada i encara més si la pregària era «más larga de lo ordinario y regular».

Les ordenances vetlaven també pel respecte de la «clientela fixa» (l'expressió és meua) que tinguera cada germà. Pel que sembla, hi havia persones que tenien encomanat el res regular de determinades oracions a algun confrare. En els Estatuts de la Vera Creu se'ls denomina «parroquianos». Tenim un exemple d'esta pràctica en el *Lazarillo*, on es diu que el cec anava cada dia a l'hostal d'Escalona a resar per l'hostalera l'oració de l'emparedada.¹⁹ Estar *aparroquianado* o *destinado* amb algú equivalia a tindre un guany segur i regular, per això podia ser motiu de tensions i disputes, que les ordenances tractaven d'apaivagar. L'intrusisme entre els cecs estava taxativament prohibit: un confrare no podia resar per al parroquià d'un altre, llevat que a aquest l'hagueren acomiadat i se n'informara puntualment la confraria.

UN SEGON OFICI: LA VENDA DE PLECS DE CORDELL

El res d'oracions havia sigut una ocupació tradicional per als cecs i les cegues durant segles, anterior fins i tot a la fundació de les germandats i al monopoli amb què aquestes el van exercir. Era una activitat ambulant, que requeria habilitat per a la recitació i que solia incloure el toc d'un instrument acompanyant la pregària. De la recitació o el cant d'oracions a la recitació o el cant de romanços només hi havia un xicotet pas, que els cecs van fer amb naturalitat.

Els romanços, llargs poemes de rima assonant i versos de huit síl·labes, van ser la mètrica preferida de la poesia popular, la forma en què es van contar centenars d'històries que la gent escoltava, memoritzava i cantava. A partir de la invenció de la impremta, a mitjan segle XV, moltes d'aquestes històries es van imprimir en quadernets de poques pàgines que a València són coneguts com a plecs solts o plecs de cordell. Els cecs, habituats a la itinerància i al cant d'oracions, no van tardar a sumar al seu devot repertori un altre no tan pietós de romanços que no només cantaven, sinó que també venien en forma impresa. Alguns fins i tot van ser els autors d'aquests romanços: Cristóbal Bravo, Mateo de Brizuela, Gaspar de la Cintera, Lucas del Olmo...

Coneixem molts testimonis literaris sobre cecs venedors d'impresos. El que m'interessa destacar ací és com, igual que havia succeït amb les oracions, també aquesta segona activitat a la qual es dedicaven de manera individual va passar a ser reclamada com a activitat corporativa. És, per tant, un altre exemple de l'activisme associacionista dels cecs.

La confraria de Madrid va gaudir del monopoli sobre la venda de plecs de cordell pels carrers de la ciutat durant el segle XVIII. El fet era ben conegut gràcies als treballs de Cristóbal Espejo (1925) i de Jean-François Botrel (1973 i 1974). El que s'ignora va fins fa poc temps era que aquesta estratègia corporativa desplegada pels cecs de Madrid va ser imitada en altres ciutats, entre les quals va destacar València (Gomis, 2015: 275-397; Iglesias Castellano, 2022).

17. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, Gremis, 53-75.

18. ARV, Processos criminals, caixa 4412, expedient 272.

19. L'anècdota apareix en l'edició d'Alcalá de Henares de 1554 (*Lazarillo de Tormes*, p. 83).

Josep Benlliure, *El Trobador*, 1890. Col·lecció particular.

En 1747, la germandat de la Vera Creu va presentar un memorial a Ferran VI per a obtindre el mateix privilegi que els seus col·legues de la Cort. Va justificar la demanda presentant la venda d'impresos com una activitat que els seus confreres exercien des d'antic, que els era pròpia, que *de facto* practicaven ja com un monopoli. La sanció reial que es demanava era, doncs, un simple reconeixement legal a una realitat assentada en el temps:

que de muchos años a esta parte, y quasi de tiempo inmemorial, habían estado en la posesión de vender privativamente las gazetas, romanzes, y demás papeles impresos, de pliego y medio pliego, así en la plaza del Mercado como por las calles y arrabales

de dicha ciudad, sin que persona alguna de vista se emplease ni introdugese en semejantes ventas.²⁰

L'argumentació seguia la lògica dels fets consumats, tal com havia fet la germandat madrilenya. Tanmateix, en la documentació coneguda de la confraria de la Vera Creu no hi ha registrada cap acció corporativa sobre la venda d'impresos anterior a 1747. Sens dubte, alguns confreres devien alternar el res d'oracions amb el comerç de plec solts, però no hi ha constància de cap interès de la germandat per

20. Archivo Histórico Nacional, Consejos, leg. 6839, exp. 19 (sense foliar).

aquesta activitat. I molt menys que haguera estat «en la posesión de vender privativamente las gazetas, romanzes, y demás papeles impresos». Aquesta afirmació era clarament falsa, però també imprescindible per a sostindre la petició elevada al rei: els confreres exposaven que, malgrat l'existència del monopoli «casi desde tiempo inmemorial», algunes «personas de vista» s'havien entremès en la venda d'impresos «privándoles de este único medio de alimentarse, que para los demás no lo es». En conseqüència, sol·licitaven a Ferran VI que prohibira a tota persona aliena a la germandat dedicar-se al comerç de papers.

Era la mateixa estratègia seguida més de dos segles abans amb el res d'oracions, però amb la diferència que ara no existia, com sí que existia aleshores, una tradició corporativa prèvia d'exercir l'activitat. Amb tot, les autoritats no es van molestar a comprovar-ho i en 1748 el rei va atorgar «a la cofradía de pobres ciegos de esta ciudad privilegio privativo, para que ellos solos puedan vender gazetas, romances, y demás papeles impresos de pliego y a medio pliego».²¹

El pes que va tindre sobre aquesta decisió l'existència d'un monopoli similar per a la germandat de cecs de Madrid va ser, sens dubte, determinant. Ho va ser perquè la monarquia acceptara sense més la súplica de la confraria de la Vera Creu, donant per bones les seues raons a la vista de l'exemple que tenia a la Cort, on els cecs ja gaudien d'aquest privilegi. Però ho va ser també per a la mateixa confraria valenciana, que per descomptat coneixia el monopoli que havien aconseguit els seus col·legues de Madrid i va voler reclamar el mateix per als seus associats. Ho evidencia el fet que en la seua petició se centren en els papers «de pliego y medio pliego»; és a dir, aquells que no passaven de quatre fulls, precisament la mateixa extensió fixada pel monopoli de la germandat madrilenya.

Però els confreres de la Vera Creu superaren els cecs de Madrid a l'hora d'aplicar el privilegi acabat d'obtindre. Pocs mesos després que es proclamara la resolució reial pels carrers de València, el clavari de la confraria denuncià diversos llibreters i impressors perquè continuaven venent els impresos. Aquests res-pongueren amb incredulitat a les denúncies, indignats que se'ls volguera impedir la venda des de les seues pròpies impremtes i llibreries, com havien fet sempre. De fet, el monopoli de què gaudien els cecs de Madrid s'aplicava només a la venda ambulant de fulls, en cap cas prohibia que llibreters i impressors els despatxaren a les seues oficines. Els cecs de València estiraren la interpretació del privilegi rebut fins a l'extrem, i van donar per fet que aquest els atorgava el monopoli absolut sobre el comerç de plec solts a la ciutat. Per això emprengueren una sèrie de denúncies successives contra llibreters i impressors, que intentaren defensar-se legalment. L'intendent Malespina, jutge en el plet entaulat, va dictar sentència a favor de la confraria; així, acceptà la seua qüestionable interpretació del privilegi i li atorgà el control sobre la circulació d'impresos per la ciutat.

Aquest control s'estengué durant prop de vint anys, fins a 1767. Durant aquell temps, la confraria de la Vera Creu regulà la venda de plec solts com si fora un segon ofici. En unes ordenances que presentà en 1756, s'incorporaren diversos capítols sobre aquesta qüestió: es creà un nou càrrec, amb el nom d'«administradors d'impresos», que tenien la missió de supervisar tot el procés d'adquisició i venda dels papers.²² Els administradors d'impresos havien de ser informats cada vegada que una impremta publicara un plec solt per a acudir a recollir-ne les còpies; havien de convocar tots els confreres per a procedir al repartiment, que organitzaven ells mateixos; havien d'establir el preu al qual tots havien de vendre

21. ARV, Bailia, Processos d'Intendència, exp. 1127, fol. 4.

22. APCC, núm. 4243, folis 11v-28v.

cada plec, i havien d'exigir el cobrament de les còpies que cada cec s'enduguera en el termini de tres dies.

El monopoli expirà en 1767, quan una apel·lació dels impressors davant del Consell de Castella donà com a resultat una reial cèdula que ordenà la llibertat de venda de plecs de cordell, tant per als impressors com per a «todos los demás que se valgan de este medio o arbitrio para su manutención y subsistencia con tal que no sean personas válidas y aptas para otros ejercicios u oficios, mediante sus achaques u otros quebrantos».²³ A partir d'aleshores, per tant, els impressors podrien dedicar-se a la venda dels seus impresos sense ser importunats i el comerç ambulant seria permès a qualsevol persona la invalidesa de la qual li impediria treballar.

Aparentment, la confraria de cecs havia perdut el monopoli sobre l'activitat; tanmateix, en els anys següents encara s'esforçà perquè ningú que no estiguera recollit en l'ordre de 1767 s'entremetera en el comerç de papers: denunciaren qualsevol persona «apta para el trabajo» que sorprengueren venent plecs; denunciaren diversos llibreters, als quals la reial cèdula no emparava; denunciaren fins i tot venedors ambulants afectats per alguna discapacitat, que ells jutjaren que no els impedia exercir un ofici (Gomis, 2015). D'aquesta manera, procuraren restringir al màxim la competència en un negoci que s'havia demostrat molt lucratiu durant el monopoli, però que podia continuar tenint uns beneficis alts si s'impedia que proliferaren els venedors ambulants.

L'OCÀS DE LA CONFRARIA

El poder polític concedí el seu suport a les confraries de cecs durant segles. Des de les primeres fundacions baixmedievals, la monarquia afavorí la continuïtat de les confraries fent costat a les seues demandes successives: aprovació d'ordenances, beneficis fiscals, privilegis professionals... Les autoritats veieren en aquestes corporacions un mitjà per a emparar pobres la ceguesa dels quals els agreujava la situació precària: complien, així doncs, una funció assistencial

profitosa. Els monopolis sobre el res d'oracions i després sobre la venda d'impresos pretenien donar faena als cecs i privar-ne altres captaires que estaven en condicions de treballar i, per tant, havien de ser obligats a fer-ho.

Certament, el fet que només els cecs pogueren resar oracions i vendre impresos pels carrers de les seues ciutats comportava un altre avantatge per a la monarquia. No solament reduïa el nombre de captaires a les ciutats, sinó que també permetia exercir un control eficaç sobre unes activitats amb un potencial subversiu que resultava inquietant. Les oracions podien contindre i difondre formulacions heterodoxes o directament herètiques; per això, deixar-ne l'exercici en mans d'unes confraries que regulaven estrictament com havia de desenvolupar-se reduïa el risc que circularen pregàries prohibides. El mateix es podria dir del comerç de plecs solts: la seua impressió ràpida i barata els convertia en un suport idoni per a la difusió de textos crítics, transgressors o inconvenients, que la censura tenia dificultats per a aturar. Si la seua venda la practicaven només els cecs, es facilitava l'esbrinament sobre la impressió i circulació de qualsevol escrit no autoritzat.

Així doncs, tant per una raó de beneficència com per una altra de control ideològic, l'Estat donà suport al manteniment de les confraries de cecs. I així fou fins que l'esfondrament progressiu de l'Antic Règim transformà les idees i les estructures sobre les quals es sustentava aquest Estat.

No és possible posar un punt final al camí de la confraria de cecs de la Vera Creu, ni de la resta de confraries que hi hagué a Espanya. Amb el desenvolupament progressiu de la societat burgesa, el libera-

23. AHN, Consejos, leg. 22815, exp. 2, foli 122-122v.

lisme polític i l'economia capitalista anà decaient el suport que l'Estat els havia ofert durant segles: deixaren de ser una fórmula assistencial vàlida i perderen els monopolis sobre els seus oficis tradicionals, de manera que s'anaren extingint lentament.

Poc és el que coneixem sobre la posterior existència de la confraria de cecs oracioners de València. En una data tan tardana com 1835, com a resposta a la reial ordre publicada dos anys abans sobre la regulació de les institucions gremials, la confraria de la Vera Creu presentà noves ordenances que seguien les disposicions del govern.²⁴ Ignorem si finalment va obtenir la seua aprovació o si, igual que la confraria de cecs de Madrid, conegué la dissolució definitiva. En qualsevol cas, les accions de la corporació intentaren seguir els seus camins tradicionals, aliens a la decisió governamental. Així ho mostra un escrit presentat un any més tard davant les autoritats municipals, en el qual el clavari de la confraria, José Ansejo, exigia que s'impedira a les cegues i als individus no inscrits en la congregació «abrogarles sus atribuciones, tañiendo instrumentos, resando oraciones y cantando», així com amb «la venta de papeles públicos, destinada exclusivamente a los ciegos».²⁵ La confraria de la Vera Creu es mantingué fidel als seus procediments seculars, tractant de fer compatibles els monopolis que pretenia sobre les seues activitats tradicionals amb l'adhesió al credo liberal i presentant, novament, la venda de papers com el seu ofici privatiu, per molt anacrònica que resultara la seua pretensió.

Diversos testimonis literaris constaten la supervivència de cecs oracioners a València a finals del se-

gle XIX. En el seu *Viaje por España*, Charles Davillier i Gustave Doré es trobaren al costat de la catedral de València amb dos companys dedicats al res, als quals descrigueren amb desgrat. Tenim un testimoni gràfic dels dos cecs pel dibuix que esbossà Doré. Una altra representació, aquesta vegada del pintor valencià José Benlliure Gil, ens ofereix la imatge d'un cec venedor de papers que, acompanyat per diversos pigalls, canta els romanços que ofereix al seu auditori. Potser Benlliure es basà en algun cec de la ciutat de València per a aquesta obra.

Ja al segle XX, durant la guerra civil, una companyia de cinc cecs recorria els carrers de València exercint activitats de propaganda per a l'organització Altavoz del Frente, mitjançant el cant de romanços i la venda d'impresos. Com afirmava el cap del grup, el seu treball tenia com a finalitat «ennoblecer el trabajo del ciego «romancero callejero», al propio tiempo que hacerlo más eficaz, que evitar que se pierda en el vacío».²⁶ Potser aquesta imatge constitueix un dels últims rastres deixats pel sòlid vincle que durant segles uní el cant de carrer i el comerç de papers impresos amb els cecs de la Vera Creu.

24. AHMV, Gremis, Ordenances, caixa 8, núm. 16.

25. AHMV, Gremis, Ordenances, caixa 8, núm. 16, folis 38b-39.

26. «Romanceros de guerra en las calles de Valencia», *Estampa* (abril 1937), sense paginar.

BIBLIOGRAFIA

- Botrel, J.-F. (1973). Les aveugles, colporteurs d'imprimés en Espagne. I. La confrérie des aveugles de Madrid et la vente des imprimés, du monopole à la liberté du commerce (1581-1836). *Mélanges de la Casa de Velázquez*, IX, 417-482.
- Botrel, J.-F. (1974). Les aveugles, colporteurs d'imprimés en Espagne. II. Des aveugles considérés comme mass-media. *Mélanges de la Casa de Velázquez*, X (233-271).
- Cajani, L. (1979). Gli statuti della compagnia dei ciechi, zoppi e stroppiati della Visitazione (1698). *Ricerche per la storia religiosa di Roma*, 3, 281-313.
- Cajani, L. (1994). Compagnia di Santa Maria del Giglio detta dei Ciechi. L. Artusi y A. Patruno (Eds.), *Deo gratias. Storia, tradizioni, culti e personaggi delle antiche confraternite fiorentine* (250-253). Roma: Newton Compton.
- Carnelos, L. (2016). Street Voices. The Role of Blind Performers in Early Modern Italy. *Italian Studies*, 71, 184-196. <https://doi.org/10.1080/00751634.2016.1175716>
- De Bofarull i de Sartorio, M. (1876). *Gremios y cofradías de la antigua Corona de Aragón*. Barcelona: Imprenta del Archivo, vol. I.
- Espejo, C. (1925). Pleito entre ciegos e impresores (1680-1755). *Revista de la Biblioteca, Archivo y Museo*, 2, 206-236.
- Gilard-Fito, C. (2002). La confrérie des musiciens de Sarrant aux 16 et 17 siècles. *Bulletin de la Société Archéologique, Historique, Littéraire & Scientifique du Gers*, 3, 304-338.
- Gomis, J. (2010). Intermediarios entre el texto y su público: la cofradía de pobres ciegos oracioneros de Valencia. A. Castillo y J. Amelang (dir.), *Opinión pública y espacio urbano en la Edad Moderna* (301-317). Gijón: Trea.
- Gomis, J. (2015). *Menudencias de imprenta. Producción y circulación de la literatura popular (Valencia, siglo XVIII)*. València: Institució Alfons el Magnànim.
- Gomis, J. (2019). Pious voices: Blind Spanish prayer singers. *Renaissance Studies*, 33-1, 42-63. <https://doi.org/10.1111/rest.12533>
- Gomis, J. y Romero, E. (2021). Las hermandades de ciegos oracioneros en la España Moderna: entre la pobreza y el privilegio. *Studia Historica. Historia Moderna*, 43 (1), 293-322. <https://doi.org/10.14201/shhmo2021431293322>
- Iglesias Castellano, A. (2022). *Entre la voz y el texto: los ciegos oracioneros y papelistas en la España moderna (1500-1836)*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
- Lazarillo de Tormes (2011). Edició, estudi i notes de F. Rico. Madrid: Real Academia Española.
- Martínez Vinat, J. (2018). *Cofradías y oficios. Entre la acción confraternal y la organización corporativa en la Valencia medieval (1238-1516)*, tesis doctoral, Universitat de València.
- Metzler, I. (2013). *A Social History of Disability in the Middle Ages. Cultural Considerations of Physical Impairment*. Nueva York: Routledge.
- Timoneda, Joan de (1936). *Turiana. En la qual se contien diverses Comedias y Farças muy elegantes y graciosas, con muchos entremeses, y pasos apacibles: agora nuevamente sacadas a la luz por Ioan Diamante*. Madrid: Academia Española.
- Weigand, Z. (2003). *Vivre sans voir. Les aveugles dans la société française du Moyen Age au siècle de Louis Braille*. Paris: Créaphis
- Zardin, D. (1996). La mendicittà tollerata. La 'scola' milanese dei ciechi di S. Cristoforo e le sue regole (sec. XVI-XVIII). F. Ruggeri (Ed.), *Studi in onore di mons. Angelo Majo* (355-380). Milan: NED.